

DEYİM VE ATASÖZÜ

Bam Teline Basmak

“Bir kimseyi kızdıracak harekette bulunmak veya söz söylemek” anlamına gelir.

Ut ve tambur gibi telli çalgılarda bulunan kalın sesli “do” teline eskiden “bam teli” derlermiş. Bu tele dokununca kalın ve tok bir ses çıkar-mış. Farsçada sakalın, alt dudağın hemen altındaki bölüme de “bam teli” denirmiş.

Çil Yavrusu Gibi Dağılmak

“İnsan veya hayvanların bir olay karşısında sağa sola kaçışması” anlamına gelir.

Keklik kuşunun bir diğer adı da çil’dir. Tüylerindeki benekler yüzünden böyle denilmiştir. Dişi keklik yavrulayınca yavrularıyla hiç ilgilenmez, kendi başlarına bırakır, yumurtadan çıkan yavru keklikler de ne yapacaklarını bilmeden sağa sola dağılıvermiş.

Foyası Meydana Çıkmak

“Yalanı, hilesi ve kusuru anlaşılmak” anlamına gelir.

Kuyumcular, elmas yüzük yapımında değeri az olan taşları daha parlak bir kâğıt koyarlarmış. Bu parlak kâğıda “foya” derlermiş. İlk bakışta değerli gibi gözüken yüzük taşı, yerinden çıkınca yapıştırılan foya da ortaya çıkar, böylece yapılan hile anlaşılırmış.

Bir Deyimin Hikâyesi

Ateş Pahası: Padişah yakınları ile birlikte ava gider. Akşamüzeri korkunç bir yağmur yağar. Bir köylü evine sığınır. Ateşin başında ısınırken padişah “Şu ateş bin altın eder.” der. Sabah yolcular ayrılırken borçlarını sorarlar. Konukların durumunu anlayan kurnaz köylü:

- Bin bir altın, der.

Padişah ve yakındakiler ücreti yüksek bulurlar. Köylü şöyle karşılık verir:

- Ateşin bin altın ettiğini şu efendi söyledi. Konaklama ücreti ise bir altın!

Güme Gitmek

“Hiç yoktan, boşu boşuna zarar görmek, he-lak olmak, yok olmak, bir düşünce, başkalarının söz ve davranışları arasında kaybolmak” anlamına gelir.

Eskiden İstanbul’da çarşı pazarın kontrolünü yeniçeriler yaparmış. Bozuk mal satanlar, aşırı fiyatlarla müşterilere zarar verenler toplanıp götürülürmüş. Cezalandırılacakları yere götürülenler sevk edilirken yeniçeriler hep birlikte “Hooooop... güm!” diye bağırırlarmış. Suçu olmayanları da aynı topluluğa katarlarmış. Et-raftan halk bu gibilere, “Güme gitti.” dermiş.

- **Karamanın koyunu sonra çıkar oyunu:** “Bu iş şimdi tehlikesiz, önemsiz gibi geliyor, ama daha sonra kim bilir neler çıkar” anlamında bir deyimdir. Osmanlı padişahı Fatih’in damadı olan ve Osmanlıya sık sık başkaldıran İkinci Karamanoğlu Mehmet Bey, Fatih’e mağlup olduktan sonra bir daha isyan etmeyeceğine dair elini göğsüne koyarak “Bu can, bu tende (bedende) olduğu müddetçe sana isyan etmeyeceğim.” diyerek söz verir. Çadırdan çıktıktan sonra göğsünde sakladığı bir güvercini salıverir ve “Bu can bu tenden çıkmıştır. Verilen sözün hükmü kalkmıştır.” der ve yeniden isyan eder. “Karamanın koyunu (göğsü) sonra çıkar oyunu” deyimindeki koyunun anlamı bu söz oyununda gizlidir.

- **Gemi azıya almak:** “Azgınlaşıp söz dinlemez duruma gelmek” anlamına gelir. Deyimdeki gemi, deniz aracı anlamında değildir. “Gem” atları harekete geçirmek veya durdurmak için ağızlarına takılan demir halkadır. Gem, atın kontrol edilmesini sağlar. Eğer at gem’i, azı dişlerine sıkıştırırsa artık o “gem”i çekip atı kontrol etmek mümkün olmayacaktır. Söz dinlemeyen kişiler için de aynı deyim kullanılır.

BAZI DEYİMLERİMİZLE İLGİLİ BİLGİLER

- **Aşık atmak:** “Aşık”, ayak kemiğinin iki yanındaki ufak kemiklerdir. Aşık kemiği ile oyunlar oynanmıştır. Aşık atmak deyimini yarışmak, rekabete girmek anlamlarında kullanılır.

- **Can havliyle:** Canını kurtarmak düşüncesiyle yapılan güçlü tepki anlamına gelir. “Havl”, “hevl” Arapçada “korku” anlamına gelen bir sözcüktür.

- **Cümbür cemaat:** Hep birlikte, toplu olarak anlamına gelir. “Cümbür”, Arapçada “halk”, “topluluk” anlamına gelen “cumhur” sözcüğünün bozulmuş şeklidir.

- **Deveyi havutuyla götürmek:** Herkesin gözü önünde büyük hırsızlık yapmak anlamına gelir. “Havut”, deve semeri anlamındadır.

- **Dobra dobra söylemek:** Hiçbir şeyden çekinmeden düşüncelerini açıkça söylemektir. Dobra, Rusça “iyi”, “güzel” anlamına gelir.

- **Hem kel hem fodul:** Hem yeteneksiz hem de üstünlük taslayan kişiler için kullanılan bir deyimdir. “Fodul” Arapçada üstünlük taşıyan kişiler için kullanılan bir sözcüktür.

- **Gemi azıya almak:** “Azgınlaşıp söz dinlemez duruma gelmek” anlamına gelir. Deyimdeki gemi, deniz aracı anlamında değildir. “Gem” atları harekete geçirmek veya durdurmak için ağızlarına takılan demir halkadır. Gem, atın kontrol edilmesini sağlar. Eğer at gem’i, azı dişlerine sıkıştırırsa artık o “gem”i çekip atı kontrol etmek mümkün olmayacaktır. Söz dinlemeyen kişiler için de aynı deyim kullanılır.

- **Kan revan içinde kalmak:** Her yanı kana bulanmak durumunda olmak anlamına gelir. “Revan” Farsça akan anlamında bir sözcüktür.

Kumpas kurmak: “Bir kiřiyi tuzađa dűřűrmek için dűzen hazırlamak” anlamında bir deyimdir. Fransızca bir sözcűk olan “kumpas”, elle dizgi yapılan basımevlerinde dizgicilerin harfleri yerleřtirdikleri demir yuvalara verilen addır.

Lűk diye oturmak: Bűtűn ađırlıđıyla ve geniř bir yer kaplayacak řekilde oturmak anlamına gelir. “Lűk” Arapçada yedi yařını geçmiř erkek develere verilen addır.

Ramak kalmak: Bir şeye az kalmak anlamına gelir. “Ramak” Arapçada pek az anlamına gelir.

řom ađızlı: Her olayı kűtűye yoran, hep kűtű řeyler olacađını sűyleyen kiřiler için kullanılan bir deyimdir. “řom”, uđursuz anlamına gelir.

Zırnık koklatmamak: En kűűk, en basit bir řey dahi vermemek anlamına gelir. “Zırnık”, Farsça ‘zirnih’ sözcűđűnden deđiřmiř bir sözcűktűr. Arsenik denen zehirli bir maddedir.

Zűrefanın dűřkűnű beyaz giyer kış gűnű: Mevsimine veya modaya uygun olmayan giysiler giyen kiřiler için kullanılır. “Zűrefa”, uzun boyu ile tanınan hayvan ‘zűrafa’ deđil, “zarif” sözcűđűnűn çođul biçimi olan Arapça bir kelimedir. “centilmen, kibar erkek” anlamına gelir.

Eğrisiyle Doğrusuyla

~~Eninde~~ sonunda

Önünde

(* “Çeşitli evreler geçirdikten sonra, er veya geç” anlamında kullanılan bir ifadedir.

* “Eninde” kelimesinin doğrusu “önünde” şeklindedir. Kelime zamanla “eninde” şeklini almıştır.)

ETKİNLİK

1. Akıl yaşta değil baştır.
2. Damlaya damlaya göl olur.
3. Eldeki yara, yarasıza duvar deliği.
4. Çiğnemedenden yutulmaz.
5. Ne doğrarsan aşına o çıkar kaşığına.
6. Bir ipte iki cambaz oynamaz.
7. Topalla gezen aksamak öğrenir.
8. İyilik eden iyilik bulur.
9. Huy, canın altındadır.
10. Herkes kendi evinde ağadır.

Aşağıdaki tabloda verilen atasözlerini numaralı atasözleriyle anlam bakımından eşleştiriniz.

El, elin eŖeđini trk söyleyerek arar.	
Ne ekersen onu biçersin.	
İki baŖ bir kazanda kaynamaz.	
Krle yatan ŖaŖı kalkar.	
Herkes ne ederse kendine eder.	
Emek olmadan yemek olmaz.	
Can çıkmayınca huy çıkmaz.	
Her horoz kendi çöplüđünde ter.	
Her çok, azdan olur.	
Akıl olmayınca ne yapsın sakal.	

